

Değerlendirme: Parçalı, Geçici ve Güvencesiz Çalışma Koşullarında Öğretmen Deneyimleri

Ş. Erhan Bağcı, Ali Mavituna, Saniye Yılmaz, Dilek Atik¹

Neoliberal dünyada emek rejimi giderek daha parçalı, geçici ve güvencesiz bir nitelik kazanıyor. İnsanların uzun vadeli hedefler belirleyememesi, kendi gelecekleri üzerine plan yapamaması ve sürekli kısa süreli, istikrarsız işlerde çalışmak zorunda kalması artık olağan hale gelmiş durumda. Bu dönüşüm, öğretmenlik mesleğini de derinden etkiliyor, dönüştürüyor. Bir dönemin belli bir eğitim sürecinden geçtikten sonra göreve başlayan, farklı coğrafyalarda da olsa uzun yıllar aynı işi sürdüren, görece güvenceli ve toplumsal itibara sahip öğretmen tipi giderek ortadan kalkıyor. Bugün öğretmenlerin karşısına çıkan tablo, belirsizliklerin ve kırılganlıkların hâkim olduğu, sürekli değişen koşullar içinde mesleki kimliklerinin aşındığı bir dünyadır.

Öğretmenlik artık ne tam anlamıyla kamusal bir meslek olarak tanımlanabilmekte ne de özel bir formasyon ve uzmanlık gerektiren bir alan olarak görülmektedir. Eğitim, bir toplumsal hak olmaktan çıkarılıp giderek bir tüketim nesnesine dönüştürülürken, öğretmen emeği de değersizleşmiş, güvencesizleşmiş ve parçalanmıştır.

Bu sayımızdaki Odak dosyası, söz konusu dönüşümün somut izlerini dört farklı öğretmen grubunun deneyimlerinde aramaktadır: Kadrolu öğretmenler, ücretli öğretmenler, özel sektör öğretmenleri ve belediye öğretmenleri. Bu dört farklı gruptan öğretmenlerle yaptığımız görüşmeler bize öğretmenliğin farklı istihdam biçimlerinde aldığı özgün formları göstermekte ve aynı zamanda bu farklılıkların gerisinde yatan ortak eğilimlere de işaret etmektedir.

¹ erhanbagci@gmail.com, alimavituna@gmail.com, saniye.yilmaz.54@yahoo.com, sevincivan1@gmail.com

Görüşmeler, öğretmenlerin mesleklerini ve çalışma koşullarını nasıl tanımladıkları, karşılaştıkları sorunları nasıl ifade ettikleri ve bu sorunlara nasıl çözümler geliştirdikleri sorularına odaklanmıştır. Aşağıda önce her bir görüşmeye ilişkin ayrı başlıklar altında yaptığımız değerlendirmeleri okuyabilirsiniz. Ardından da bu deneyimler arasındaki ortaklıklar ve farklılıklara ilişkin görüşlerimiz geliyor.

Kadrolu Öğretmenler: Aşınma

Görüştüğümüz kadrolu öğretmenler, mesleklerini idealist bir motivasyonla seçtiklerini, ancak zamanla bu motivasyonun aşındığını dile getiriyorlar. Bu aşınmanın başlıca sebepleri arasında düşük maaşlar, yetersiz fiziki koşullar, mesleki gelişim fırsatlarının sınırlılığı, sürekli değişen eğitim politikaları ve özellikle de toplumda öğretmenlik mesleğine gösterilen saygının azalması öne çıkıyor. Öğretmenler, mesleğe başladıklarında taşıdıkları heyecanın, öğretmenliğe verilen değerin azalması ile birlikte giderek bir hayal kırıklığına dönüştüğünü belirtiyorlar.

Çalışma koşullarına dair sorunlar, aşınmanın yalnızca ekonomik kaynaklı değil aynı zamanda toplumsal değişimlere paralel olarak sembolik düzeyde de gerçekleştiğini gösteriyor. Toplumsal alanda yaşanan erozyonla birlikte gerçekleşen çürüme, katılımcı öğretmenlere göre bir şekilde sınıfa da yansımaktadır. Görüştüğümüz öğretmenler toplumsal yapıda bir mesleğin değerini belirleyen temel ölçütün o meslekten elde edilen gelir düzeyi olması nedeniyle öğretmenliğin değer kaybına uğradığını düşünüyorlar. Öğretmenler, toplumda mesleğin saygınlığının ciddi biçimde gerilediğini, öğrencilerin isteksizliği ve disiplin sorunlarıyla baş etmekte zorlandıklarını, velilerin öğretmene güveninin azaldığını ve okul yönetimlerinin daha çok bürokratik bir "idarecilik" anlayışına sıkıştığını dile getiriyorlar. Ayrıca özellikle yasal mevzuatın öğretmeni yıldırma için araçsallaştırıldığını ve bu durumun çalışma barışını ve motivasyonu düşürdüğünü ifade ediyorlar. Ücretli öğretmenlerin çok düşük ücretlerle çalıştırılmasının adalet duygusunu zedelediğini, bundan vicdani olarak rahatsız olduklarını da belirtiyorlar. Öğretmenlik kariyer basamaklarının mali anlamda öğretmenlere bir miktar katkısının olduğunu, ancak katkısının beklenen düzeyde olmadığını söylüyorlar. Bu tabloya sendikaların giderek güç kaybetmesi ve siyasal iktidarın eğitime sürekli müdahaleleri de ekleniyor.

Sorunların çözümü için öğretmenler daha istikrarlı bir eğitim politikasına, özlük haklarının emekliliğe yansiyacak biçimde iyileştirilmesine, okul disiplini ve öğretmen güvenliği mekanizmalarının güçlendirilmesine ve sendikal örgütlenmenin siyasal bağımsızlık temelinde yeniden inşasına ihtiyaç duyulduğunu vurguluyorlar. Genel olarak kadrolu öğretmenler, mesleklerini hâlâ bir toplumsal misyon olarak görse de bu misyonun değersizleşmesine karşı derin bir hayal kırıklığı yaşadıklarını dile getiriyorlar. Yine de bu hayal kırıklığı, tümüyle umutsuzluk anlamına gelmiyor; öğretmenler köklü reformlarla mesleğin saygınlığını yeniden kazanabileceklerine dair bir inancı koruyorlar.

Ücretli Öğretmenler: Çıkmaz

Ücretli öğretmenlerin, meslekleri ve çalışma koşulları hakkında yaptıkları konuşmalarda öne çıkan kavram “çıkamaz”; mevcut eğitim sistemi içindeki konumlarından hoşnut değiller fakat içine düşürüldükleri durumdan çıkabilmek için de yakın bir umut görmüyorlar. Çok düşük ücretler karşılığında görmezden gelinerek çalışmak, MEB’in öğretmen alım sınavlarına hazırlanmak ve çalışmamak arasındaki geliş gidişleri, onlarda “çıkamaz” bir yola girdikleri duygusu oluşturuyor.

Onlara göre ücretli öğretmenlik, hem maddi hem de sembolik düzeyde bir eşitsizlik sistemi. Kadrolu öğretmenlerle aynı emeği sarf etmelerine rağmen düşük ücret almaları, tatil dönemlerinde gelirden mahrum kalmaları ve çoğu zaman asgari ücretin bile altında kazanmaları, mesleki onurlarını zedeleyen en temel unsurlar.

Ücretli öğretmen statüsünün, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal bir ayırım yarattığı da görülüyor. Meslektaşlar, idareciler ve veliler tarafından “gerçek öğretmen” yerine konmamak, dışlanmak ve değersizleştirilmek sıkça dile getirilen deneyimler. Bu durum, öğretmenlerin mesleki kimliklerini tehdit eden derin bir sembolik şiddet üretiyor.

Sorunların kaynağı olarak öğretmenler, plansız eğitim politikalarını, yetersiz atama sistemini ve genel kurumsal ilgisizliği işaret ediyorlar. Üniversite kontenjanlarının plansız biçimde artırılmasının, norm fazlası uygulamalarının ve geçici görevlendirmelerin, ücretli öğretmenliğin süreklileşmesine yol açtığını belirtiyorlar.

Çözüm önerileri iki düzeyde şekilleniyor. Bireysel düzeyde, öğretmenler KPSS’ye hazırlanarak ücretli statüden kurtulmayı hedefliyorlar ya da dayanışma yolları arıyorlar. Yapısal düzeyde ise ücretli öğretmenliğin tamamen kaldırılması, atama planlamasının mezun sayısına göre yapılması, branş dışı görevlendirmelerin engellenmesi ve en azından asgari ücret düzeyinde bir taban maaşın sağlanmasını talep ediyorlar.

Ücretli öğretmenlerin anlatıları, meselenin yalnızca bireysel bir geçim sorunu değil, öğretmen emeğinin sistematik biçimde değersizleştirilmesi olduğunu ortaya koyuyor. Bu durum, eğitimin niteliğini de doğrudan etkiliyor; öğretmenler kırgınlık, öfke ve hayal kırıklığı arasında gidip gelirken hâlâ çözüm umudunu kaybetmemeye gayret ediyorlar.

Belediye Öğretmenleri: Patronaj

Görüşmelerden, belediye öğretmenlerinin deneyimlerinin, her ne kadar bu statü formel olarak kamusal bir istihdam biçimi gibi görünse de, esas olarak fiilen siyasal iktidar ilişkileri ve yerel patronaj ağları tarafından belirlendiği anlaşıyor.

Bu nedenle belediyelerdeki öğretmen istihdamı güvencesizlik, düşük ücret, esnek çalışma ve siyasal bağımlılıkla karakterize oluyor.

Belediyelerde görev yapan öğretmenlerin çalışma koşullarına dair sorunlar yalnızca maddi yetersizliklerden ibaret değil. Bu öğretmenler, işin niteliğinin belirsizleştiğini ve pedagojik amaçların çoğu zaman belediyenin “hizmet” mantığına uygun bir çeşit gösteri niteliğindeki etkinliklere indirgendiğini belirtiyorlar. Eğitim, bu durumda belediye yönetimlerinin seçmenlerle ilişkisi bağlamında araçsallaştırılıyor; mesleki özerklik siyasal bağların gölgesinde aşınıyor.

Çözüm önerileri sendikal örgütlenme, taban ücret talebi, iş güvencesi ve mesleki özerklik etrafında şekilleniyor. Ancak siyasal bağımlılık ilişkilerinin, kolektif eylemin önünde ciddi engeller yarattığı anlaşıyor. Belediye öğretmenleri, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda ideolojik/politik baskılarla da karşı karşıya kalıyorlar.

Genel olarak belediye öğretmenlerinin deneyimleri, kamusal görünümlü ama piyasa ve siyaset mantığının iç içe geçtiği bir melez alanı ortaya koyuyor. Bu melezlik, hem öğretmen emeğinin maddi değerini düşürüyor hem de mesleğin sembolik sermayesini aşındırıyor.

Özel Sektör Öğretmenleri: Sömürü

Özel sektör öğretmenlerinin deneyimleri, neoliberal emek rejiminin eğitim alanındaki en görünür yansımalarını ortaya koyuyor. Öğretmenlik, burada bir kamu hizmeti olmaktan çok müşteri memnuniyetine dayalı bir hizmet faaliyetine dönüşmüş durumda. Eğitim, piyasanın mantığına tabi oldukça öğretmenler de öğrencilerden çok velilerin taleplerine ve kurumun kâr mantığına göre konum almaya zorlanıyorlar.

Çalışma koşulları düşük ücretler, uzun ve yoğun çalışma saatleri, güvencesiz sözleşmeler ve sendikal örgütlenme kanallarının kapatılmaya çalışılması etrafında şekilleniyor. Öğretmenler, sürekli sözleşme yenileme baskısı altında, işlerini kaybetme korkusuyla çalışmak zorunda kalıyorlar. Bu durum, ekonomik sömürüyle birlikte mesleki kimliğin değersizleşmesi anlamına gelen sembolik şiddeti de beraberinde getiriyor.

Görüşmeye katılan özel sektör öğretmenlerinin çözüm arayışları kolektif eylem ve dayanışma fikri etrafında toplanıyor. Sendikal örgütlenme, yalnızca maddi koşulların değil, aynı zamanda mesleğin kamusal statüsünün yeniden inşası için de temel bir talep olarak öne çıkıyor. Katılımcılar, emek sürecinin yeniden düzenlenmesi, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kamusal eğitim anlayışının piyasa mantığı karşısında korunması gerektiğini vurguluyorlar.

Görüşmede özetle, özel sektör öğretmenleri için sorunların kaynağı, doğrudan neoliberal piyasa düzeni olarak kodlanıyor. Eğitimdeki özelleştirme politikaları ve piyasa mantığı, öğretmenliğin toplumsal değerini aşındırıyor; bu da yalnızca ekonomik değil aynı zamanda ideolojik bir baskı ortamı yaratıyor.

Genel Değerlendirme: Parçalanma, Güvencesizleşme, Tahakküm ve İtibar Kaybı

Dört öğretmen grubunun deneyimleri, farklı istihdam biçimlerinin kendine özgü sorunlar yarattığını, ancak aynı zamanda bu deneyimler arasında önemli ortaklıkların bulunduğunu da gösteriyor. Kadrolu öğretmenler daha çok mesleğin tarihsel olarak sahip olduğu saygınlığın kaybolmasına odaklanırken, ücretli öğretmenler doğrudan mesleğin dışına itilmiş olma ve “gerçek öğretmen” sayılmama deneyimini yaşamaktadır. Özel sektör öğretmenleri piyasa mantığının doğrudan etkisi altında, eğitimin müşteri memnuniyetine indirgenmesiyle yüzleşmektedir. Belediye öğretmenleri ise siyasal patronajın belirleyici olduğu, pedagojik işlevin belirsizleştiği bir çalışma ortamında görev yapmaktadır.

Görüşülen öğretmen grupları arasındaki en belirgin ortak nokta ise ekonomik güvencesizliktir. Kadrolu öğretmenler maaşlarının yetersizliğinden, ücretli öğretmenler ile özel sektör ve belediye öğretmenleri ise asgari ücretin bile altına düşebilen bir gelirle geçinmeye çalışmaktan yakınmaktadırlar. Bununla birlikte mesleki özerklik kaybı da tüm grupların dile getirdiği bir sorundur. Öğretmenler işlerinin bürokrasi, güncel siyaset ya da piyasa mantığı tarafından kuşatıldığını ve kendi mesleki değerlerini hayata geçirmekte giderek daha fazla zorlandıklarını vurguluyorlar. Aynı şekilde öğretmenliğin toplumdaki itibarının erozyona uğraması, tüm grupların ortaklaştığı bir diğer önemli tema olarak öne çıkıyor. Bu tablo karşısında hemen her grup öğretmen, farklı biçimlerde de olsa, kolektif eylem ve dayanışmayı çözümün anahtarı olarak görüyor.

Tüm bu farklılıklar, öğretmenliğin farklı emek rejimleri içinde aldığı biçimleri gözler önüne seriyor. Ancak ayrışmaların ardında birleşen temel eğilim,

neoliberal eğitim politikalarının yarattığı ortak baskıdır. Öğretmenlik, kamusal bir meslek olmaktan çıkarılarak piyasa ve güncel siyaset mantığının kuşattığı, parçalanmış, güvencesiz ve itibarı aşındırılmış bir alan haline gelmektedir.

Sonuç: Öğretmenlik Savunulmalıdır!

Öğretmenlik mesleğinin yaşadığı neoliberal dönüşüm, eleştirel pedagoji açısından yalnızca öğretmenlerin çalışma koşulları ve özlük haklarıyla ilgili değildir. Bunlar çok belirleyici önemde olmakla birlikte öğretmen emeğinin değersizleşmesi, aynı zamanda eğitimin kamusal niteliğinin aşındığının da bir göstergesidir. Eğitim, piyasalaşma ve güncel siyasal müdahalelerle araçsallaştırıldıkça, eşitlikçi ve özgürlükçü potansiyellerini de giderek daha fazla yitirmektedir. Neoliberalizm öncesi dönemde de bu potansiyeller bakımından sorgulanır durumda olan eğitim sisteminde, öğretmenler ve öğrenciler arasında eleştirel bir diyalog ilişkisi kurma kapısı neoliberalizm tarafından mühürlenmektedir.

Öğretmenlerin anlatıları, bu dönüşüme karşı bir direniş potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Kolektif eylem, sendikal dayanışma, mesleki özerklik ve kamusal eğitim anlayışının savunulması, bu potansiyelin ana eksenlerini oluşturmaktadır. Eğitim alanında yaşanan sorunların çözümü, yalnızca öğretmenlerin bireysel çabalarıyla değil, toplumsal ölçekte kamusal bir eğitim hakkı mücadelesiyle mümkündür.

Sonuç olarak, öğretmenlerin deneyimleri, neoliberal eğitim politikalarının yarattığı krizlerin hem tanığı hem de muhtemel dönüştürücüsü olarak okunmalıdır. Bu kriz, eleştirel pedagojinin perspektifinden bakıldığında, yalnızca bir yıkım değil, aynı zamanda alternatif bir eğitim tahayyülünü kurma imkânıdır.